

Bessenyei József

EGY DÉLVIDÉKI MENEKÜLT POLGÁRCSALÁD ÉS EGRI KAPCSOLATAI: A CSERŐDYEK

Mint ismeretes, a 16. század első évtizedeiben, a török berendezkedést megelőző, egyre sokasodó, pusztító portyák hatására a Magyar Királyság jelentős csoportjai kényszerültek lakóhelyük elhagyására. Közülük nem elhanyagolható számban – elsőként – a városlakók, legmobilibb csoportjai, a kereskedők, akiket mind kereskedelmi, mind rokoni kapcsolataik a keresztény világhoz kötöttek, taszította őket a szokatlan, kiszámíthatatlan török jogrendszer, s a török megszállást a teljes létbizonytalansággal azonosították.

A menekülésnek több hullámáról tudunk, első ízben a század első évtizedeiben költöztek északabbra a déli régió polgárai, a Nándorfehérvár eleste (1521) körüli időszakban. Az ország leggazdagabb vidékének tartott Szerémség menekülő lakói között volt Cserődy János, egy, a későbbiekben meglehetősen magasra jutott család első ismert tagja is. A következőkben a családtagok történetére vonatkozó ismert adatokkal, kapcsolatrendszerük, pályaképük felvázolásával kívánjuk megvilágítani a korai magyar polgárosodás egyik kevésbé ismert korszakát.

A család neve a szerémségi Cserög (Cserőd, Csörög) mezővárosra utal, amely az azonos nevű patak dunai torkolatánál feküdt, a folyó jobb partján. Lakói bortermelésből és kereskedelemről éltek, vára a dunai révet őrizte. A 15. században a Garaiak birtokolták, onnan a Szécsiekhez, majd 1480 körül Corvin Jánoshoz került, később pedig az enyingi Török családdé lett. Az ő folyamatos tulajdonlásuk csak 1521–1523 között szakadt meg, akkor ugyanis a király Báthory István nádornak adta a várost,¹ amelyet az 1526. évi mohácsi hadjárat idején már török kézen találunk.

Mint a menekülők közül jónéhányan, a számbajöhető helyek közül Cserődy is Budát választotta céljának. Ez tudatos választásnak tűnik, hiszen a fővárosban összpontosult az ország igazgatása, és feltehetően Cserődy itteni, korábbi kereskedelmi kapcsolatai is erősek voltak. Választása mellett szólt az is, hogy mint

gi borok

Cserődy János deák², ahogyan első oklevelében³ magát nevezi, pályája a kincstartói hivatalban⁴ indult, Várdai Pál – a későbbi esztergomi érsek – familiá-

¹ Enyingi Török Bálint. A bevezetést írta és a forrásokat közléteszi *Bessenyei József*. Bp., 1994. XLV, 324. N. 2., 4., 5. (a továbbiakban: *Bessenyei*, 1994.)

² A deák (*litteratus*) megnevezés pontos jelentése nem egyértelmű, annak tisztázása e helyen nem lehet feladatunk. Általában az alsóbb egyházi rendet felvett clericusokat illették ezzel a névvel.

³ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL.) 217 994. Bártfa, 1521. augusztus 4.

⁴ *Soós Ferenc*: Magyarország kincstartói 1340–1540. Bp., 1999. 95.

risaként. A ranglétrán hamar emelkedett, 1525-ben már alkincstartó, Dóczy János (aki 1525. július 17-től töltötte be a kincstartóságot) egyik helyettese. Dóczy a korszak gazdasági életének fontos szereplője, aki már Mohács előtt jó kapcsolatot ápolt Szapolyai Jánossal, s később is az ő oldalán politizált. János király is kincstartójává tette, de Dóczy eltávolodott az uralkodótól, Lodovico Grittihez csatlakozott, s a főhatalomra törő olasz kalandor egyik bizalmasaként, mint alkormányzója (helytartója) emelkedett magasra. Urával együtt, Dóczyt is, e helyzetében egyre nagyobb ellenszenv vette körül, és a lassan mindenkit maga ellen fordító, népszerűtlen Gritti bukásakor, 1534. szeptember 29-én, az erdélyi Medgyesen urával együtt őt is kivégezték.⁵

Cserődy mint alkincstartó meglehetősen komoly hatáskörrel rendelkezett, hivatali főnöke, Dóczy tartósabb távollétében (amire eléggé gyakran sor került) el kellett látnia annak feladatkörét, ekkor a „főkincstartó helytartója” címet viselte. (Vagy a kincstartónak vagy helyettesének állandóan Budán kellett tartózkodnia!) Kötelessége volt részt venni például a királyi tanács ülésein, és gyakran kellett okleveleket kiadnia.⁶ Továbbá főnöke nevében kölcsönöket is szerzett.⁷ Egy erről szóló oklevél említi első ízben feleségét, egy Pozsonyban élő módos kereskedő, Fekete János⁸ leányát, Katalint.⁹ Frigyük szépen példázza, hogy az üzleti összeköttetés milyen fontos szempont volt a rokoni szálak kialakításakor.

A gyűlölt Dóczy mellett nem várt fényes karrier Cserődyre, ezt ő bizonyára tudta, ezért igyekezett egyre szorosabbra fogni kapcsolatát Szapolyaival. Ezt tanúsítja egy, a pozsonyi káptalan levéltárában fennmaradt oklevél, Cserődy elismervénye egy Szapolyainál lévő pénzüsszegekről.¹⁰ A mohácsi csatavesztés után Cserődy ki is vált Dóczy szolgálatából, és valószínűleg a kényszerből török helyőrséget befogadó Budán maradt. Kapcsolatrendszere azonban nemcsak a török hódoltsági területen, hanem a Habsburg-országgrészen is fennmaradt, sőt erősödött. Ezt bizonyítja Cserődy gyermekeinek, két leánynak, – ezek egyike

⁵ *Papo, Gizela Nemeth – Papo, Adriano*: Ludovico Gritti. Un principe mercante del Rinascimento tra Venezia, i Turchi e la Corona d'Ungheria. Gorizia, 2002. 296. (Italia-Ungheria. Collana di studi e documenti)

⁶ *Kubinyi András*: A királyi kincstartók oklevéladó működése Mátyástól Mohácsig. In: Levéltári Közlemények, 1958. XVIII. évf. 35–58. – Például mint alkincstartó, a főkincstartó távollétében annak helytartója intéz parancslevelet Pest megye tizedszedőihöz, amelyben egy királyi parancsra hivatkozva meghagyja nekik, hogy a megyei tizedből 1000 aranyforintot adjanak át a levél felmutatójának. MOL DL. 25 725. Buda, 1526. január 6.

⁷ Amikor Dóczyt a király Erdélybe küldte részben pro a szászok adójának behajtására, részben más, az országot érintő ügyben, Cserődy 4000 forintot vett kölcsön, több embertől, a király szükségletére, főleg a végvárok fenntartására. MOL DL. 31 051. Buda, 1526. május 14.

⁸ 1520. május 8., Pozsony. A periratból megtudjuk, hogy Fekete ekkor Pozsonyban élt. Archív mesta Bratislavy. Inventár listin a listov. II. (1501–1563) Vypracoval *Vladimír Horváth*. Bratislava, 1966. 576. Nr. 4671.

⁹ Fekete Jánosról és Katalinról együtt I. Archív Mesta Bratislavy 4 i 1. Fol. 99/r. Pozsony, 1552. április 5.

¹⁰ Slovensky Národný Archív. Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula, Prot. Nr. 5. 139–140. 1525. október 4. A pozsonyi káptalan átírja Szapolyai János erdélyi vajda elismervényeit Petrus Kokon civis et mercator Budensis 3000 régi érme értékű áruval. Buda, 1525. október 28. – Cserődy János alkincstartó elismervénye Szapolyai Jánostól ugyanarról a 3000 forintról. Ugyanannak későbbi átírata 1539. január 26-án kelt.

Anna névre hallgatott, – és egy fiúnak, (II.) Jánosnak a sorsa is. A név szerint nem ismert leány Kis Sebestyén kassai polgár felesége lett, Cserődy Anna pedig Bornemisza Tamással, a korszak egyik legismertebb kereskedőjével házasodott össze.

Bornemisza, miként a Cserődyek, szintén Dél-Magyarországról származott, s a török elől menekülve ő is Budára tette át működését. Bár otthonát vagyon nélkül hagyta el, új lakóhelyén hamarosan a legtekintélyesebb polgárok közé küzdötte fel magát. Istvánffy Miklós, a jeles történetíró is elismeréssel írt krónikájában gazdagságáról, szép budai házáról.¹¹ Szapolyai halála után a Habsburg-pártiakhoz csatlakozott, akik át akarták játszani Budát a Habsburgok kezére. Miután az akció csúfos kudarcot vallott, Bornemisza Budáról Pozsonyba menekült, teljes vagyonára – amelyet 11 ezer forintnál többre becsült – Fráter György tette rá a kezét. Felesége, Anna asszony pedig a várost végül is elfoglaló szultán, majd György barát fogságába került, ahonnan csak évek múltán szabadult ki. Akkor követte férjét Pozsonyba, aki ott néhány év leforgása után visszaszerezte vagyonát. Ebben tehetsége és társainak segítségével hathatós szerepet játszott I. Ferdinánd király támogatása is. Gondoskodott sokat szenvedett házastársáról is, hiszen Pozsonyban vásárolt házának tulajdonjogát 1557-ben örök időkre ráruházta. Cserődy Anna így biztonságban élhette le életét, nevét utoljára 1568-ban említik a pozsonyi források, ekkortájt eshetett halála.¹²

Bár Bornemisza újra nősült, kapcsolata a Cserődy családdal nem szakadt meg, hiszen 1574-ben kelt végrendeletében Cserődy harmadik fiát, (II.) Jánost – egykori sógorát – nevezte meg egyik testamentumosául.¹³ De mit tudunk erről a Jánosról? Ő már a család új lakóhelyén, Nagyszombatban született, 1543-ban. Nagyszombat éppen ezekben az években, 1541 után indult gyors fejlődésnek, mint azon városok egyike, amelyek átvették Buda szerepét az ország gazdasági életében. A pozitív változásokat erősítette, hogy az oszmán hódítók elől menekülők közül sokan, akik a Délvidékről elsőször Budára, majd a főváros török kézre kerülése után onnan tovább, északabbra kényszerültek vándorolni, éppen ide települtek át.¹⁴ Az első menekülők aktív, többnyire vagyonos csoportja a város felvirágzását tovább lendítette, egymást erősítő folyamatokról beszélhetünk tehát.

Az atya, Cserődy (I.) János halála, már itt, a család új székhelyén eshetett 1568-ban – ekkor nevezi először egy forrásunk néhainak –, s ugyanonnan azt is megtudjuk, hogy özvegye Cserődy vejét, a már említett Kis Sebestyén kassai polgárt bízta meg felső-magyarországi adósságainak behajtásával.¹⁵

Cserődy (II.) János tanulmányait, a városi iskola látogatása után feltehetően az Oláh Miklós által 1558. február 20-án akadémiai rangra emelt nagyszombati káptalani iskolában, tulajdonképpen papnevelő iskolában folytatta. Ezt Telegdy

¹¹ Istvánffy, Nicolai Pannoni: *Historiarum De Rebus Ungaricis Libri XXIV*. Köln, 1622. Liber XIV, 234. 34–36. sor.

¹² Bornemisza Tamás életéről másutt részletesen írtunk. Lásd: *Bessenyei*, 1994. passim

¹³ „Ez dologban hagom testamentomosnak az en swgoromatt Ceregý Janos papott, ký az istragomý kaptalomban paph wrak egyk” Štátny Archív Bratislava. Pobočka Trnava, Archív mesta Trnavy. Bornemisza Tamás végrendelete. Nagyszombat, 1574. július 11.

¹⁴ *Bessenyei*, 1994. Nagyszombatról: 47–49.

¹⁵ PFL 2 c 2 Fol. 294/r Procuratoria. Pozsony, 1568. május 2. Az iratban a néhai Cserődyt *inhabitor et negociator Budensis*nek nevezik.

Miklós, a katolikus megújulás egyik legtehetségesebb képviselője vezette, az esztergomi káptalan által biztosított háttérre támaszkodva. Az esztergomi káptalan – és az érsek – 1543. augusztus 10-én, Esztergom török kézre kerülése után települt át Nagyszombatba, ami a felvirágzó, és a reformáció egyik magyarországi központjának számító várost a katolikus reformtörekvések egyik fellegvárává tette.

Telegdy megpróbálta átvenni a városi iskola irányítását, ám ezzel konfliktusba került a reformációhoz csatlakozott polgárokkal. A helyzet annyira elmérgesedett, hogy perre került sor, amelynek során a városi polgárok Telegdyt szodómiával vádolták. Az ügyet csak 1573. január 15-én tudta Verancsics Antal királyi helytartó elsimítani, a felek ünnepélyes keretek között békültek ki. Verancsics – előkelő egyházi és világi emberek jelenlétében – Telegdy és kilenc nagyszombati polgár jobbját egymásba tette a béke és barátság jeléül. A kézfogás után az összes periratot elégették, hogy a viszálynak még a híre se maradjon meg. Az aktus tanúi között találjuk Cserődy János nevét is. Ekkor, 30 évesen esztergomi kanonok, aki fiatal kora ellenére már rendelkezhetett azzal a tekintéllyel, amelyet a közszereplés megkívánt. Társadalmi rangjának emelkedését jelzi az uralkodótól kapott címereslevél. Az 1575-ben kelt armálisban Cserődy Jánosnak és testvéreinek, Ferencnek, Mátyásnak, Mártonnak és Lőrincnek, valamint rokonuknak, Bakay (Prym) Andrásnak régebben szerzett nemességét erősítette meg I. Miksa magyar király.¹⁶

Az armálisban név szerint felsorolt legközelebbi rokonok (II.) János testvérei, négy fiú, valamint (egy meg nem nevezett lánytestvérük férje) Bakai Prym András voltak. Ők mindnyájan Nagyszombatban éltek, és a fennmaradt források (elsősorban a városi ingatlan-összeírások és adókönyvek) tanúsága szerint a város felső, leggazdagabb rétegéhez, az elithez tartoztak. A réteg tagjainak magatartásában – különösen igaz ez a nemeslevéllel rendelkezőkre – a polgári és nemesi viselkedésformák jellegzetesen keverednek, amint az a testvérek és az egyes családtagok életpályáinak rekonstruálása során több konkrét esetben is megállapítható.

Ferenc szücsmester volt – mint tudjuk, a szücsök az egyik legelterjedtebb mesterség a középkorban és a kora újkorban – akik közül sokan jutottak be a város leggazdagabbjai közé. Ferenc 1582-ben városi kapitány, 1579-ben és 1584-ben a Zsidó (alsópataki) utca egyik házát tulajdonolta.¹⁷ A következő testvérről, Mátyásról hallgatnak forrásaink, viszont Mártonról nemcsak az tudott, hogy szintén a szücsmesterséget gyakorolta, hanem az is, hogy 1595–1611 között a várost irányító tizenkét tagú szenátus tagjaként működött.¹⁸ Több alka-

¹⁶ *Beke Margit*: A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei. Esztergom, 1995. 442.; Prímási Levéltár, Esztergom. Acta Radicalia, Classis T. 48. caps. 494.

¹⁷ Cserődy Ferenc háza 1579-ben és 1584-ben. Zsidó utca, szlovák nevén Dolnopotocká ulica. *Mária, Bott'ánková*: K topografii mesta Trnavy v 16. storočí. In: Trnava, okres a mesto. Štúdie. Zostavil Jozef Simončič. Bratislava, 1980. 141. (a továbbiakban: *Bott'ánková*, 1980.)

¹⁸ Adat szenátorságáról. Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Reg. Scient. Universitatis Budapestiensis Tomus II. Pars I. Catalogus Librorum Manuscriptorum Budapestini, 1889. Privilegia et articuli ceharum. XLII. Nodifices seu Nodularii Nos Georgius May iudex, Grego-

lommal pedig a szenátorok vezetőjévé, azaz a város bírójává is megválasztották.¹⁹ Háza 1584-ben a város egyik központi övezetében, a Felső utca keleti oldalán állott.²⁰

A testvérek közül a legtöbbre – legalább is anyagi tekintetben – Lőrinc (1550 körül–1621 után) jutott. A nagyszombati kalmár céh tagja, 1583–1584-ben annak vezetője, céhmestere.²¹ Bekapcsolódott a távolsági kereskedelembe, már 1581-ből rendelkezünk adatokkal a régió kereskedelmi központja, Bécs irányában folytatott ebbéli tevékenységéről. Amint azt más kereskedők is megcselekedték, ő is hozott be a megvámolt áruikon kívül más holmit is. 1581-ben például szőrmét, legalább 18 vég értékes posztót, és vasat vitt a városba, s amikor ezt a nagyszombati harmincados megpróbálta megakadályozni, abból konfliktus keletkezett. A nemrégén megerősített nemességére büszke Lőrinc ugyanis nem hagyta a becsempészt árut elkobozni, sőt a fellépő harmincadost szidalmazta. A városi bíró pedig – akit a harmincados erre felszólított – nem akarta az árut lefoglalni. A harmincados erre egy szinttel feljebb vitte az ügyet, s kérte a Magyar Kamarától a városi tanács megintését, valamint azt is, hogy büntesse meg a csempészt. Úgy érvelt, hogy a csehek, a morvák, sőt maga Julius Salm gróf is fizetnek hasonló esetben.²² Cserődy tehát a nemesi kiváltságokat (amelyek sorába a saját fogyasztásra behozott áruk vámmentessége is beletartozott) próbálta érvényesíteni a városi joggal szemben.

Ez a kínos epizód nem vetette vissza Cserődy Lőrinc pályáját, a város bírójának hatalmát maga mögött érezve kibújt a fizetési kötelezettség alól. 1610-ben már a Habsburg-birodalom egyik meghatározó, szinte annak egész távolsági kereskedelmét irányító, Augsburgban bejegyzett Österreicher céggel tartott fenn kapcsolatot.²³ A római katolikus egyházhoz való szoros kötődését példázza, hogy 1611-ben a városi lelkési hivatalnál vállalt szolgálatot. 1612-ben 50 arany adót fizetett, a harmadik legnagyobb összeget a városban.²⁴ Gazdasági erejével arányosan politikai befolyása is növekedett, hiszen 1620–1621-ben megválasztották Nagyszombat bírójának, ekkor érte el közeleli pályája csúcsát.

Ami a további ismert rokonokat illeti, feltétlenül említést kell tennünk sorakban Cserődy Györgyről, aki (II.) János unokatestvére lehetett. Őt Verancsics Antal esztergomi érsek segítette, hogy Rómában folytathasson jogi tanulmányokat, és arra bízta, hogy szerezzék meg a kánonjogi doktorátust. Hogy ez megtörtént-e, arról nincs tudomásunk, mert több adat róla nem maradt fenn, feltételezhetően még külföldi tanulmányai alatt elhunyt. Verancsics hozzá intézett levele azt azonban

rius Pesty capitaneus, Daniel Hamerla, Martinus Chereödy etc. jurati cives ac regiae civitatis Tyrnaviensis. . . Datum Tyrnaviae, 1613.

¹⁹ Adat bíróságról A nagyszombati kalmár czéh szabályai 1574 és 1604-ből és régi jegyzőkönyve 1556–1651-ből. Közli: *Békesi Emil*. In: Történelmi Tár, 1883. VI. évf. 170.: „Mi Cherody Mártony bíró... Költ Nagy-Szombat városában. 1599.” (a továbbiakban: *Békesi*, 1883.)

²⁰ Felsőpiac, Staromestská ulica. (*Bott'ánková*, 1980. 127.)

²¹ *Békesi*, 1883. 170.

²² MOL E 41. Magyar Kincstári Levéltárak. Magyar Kamarai Levéltár. Magyar Kamara Regisztratúrája. Litterae ad cameram exaratae 1581. No. 50. Nagyszombat, 1581. június 21.

²³ *Kazimír, Štefan*: Obchod Trnavy v 16. storočí. In: Trnava, okres a mesto. Štúdie. Zostavil Jozef Simončič. Bratislava, 1980. 232. (a továbbiakban: *Kazimír*, 1980.)

²⁴ *Kazimír*, 1980. 231.

mindenképpen bizonyítja, hogy a Cserődy családból nemcsak János készült egyházi pályára.²⁵ A család későbbi nemzedékéből ketten, István és András a nagyszombati jezsuita gimnáziumban tanultak.

Közeli rokon volt Bakay (másképpen Prym) András, aki valószínűleg beházasodott a Cserődy családba. Róla nem, csupán testvérei vagyoni helyzetéről, illetve ingatlanairól rendelkezünk néhány információval. Ezek többnyire tehetősnek mutatják őket²⁶ így arra következtethetünk, hogy a kiterjedt család mindegyik tagja szép karriert futott be.

Fontos adalék a család mentalitásáról, hogy két tagjáról tudjuk, nemcsak olvasó, hanem könyvgyűjtő emberek is voltak. Ezt a tényt a polgári elitbe tartozás biztos jeleként értékelhetjük. Cserődy (II.) János többek között például Lancelot Politius (szerzetesi nevén Ambrosius Catharinus) a neves itáliai domonkos hittudós és hitvitázó *Commentaria in omnes Divi Pauli epistolas et alias septem canonicas* című könyvének 1566. évi párizsi kiadását birtokolta.²⁷ Javainak összeírásából pedig megtudjuk, hogy egy ládában 63 könyvet tartott, méretük szerint tárolva, kicsit és nagyot vegyesen,²⁸ Bornemisza Tamás könyvtárának is több darabja maradt ránk, a tulajdonos margináliáival.²⁹

Térjünk vissza most Cserődy (II.) János élettörténetéhez. Mint fentebb említettük, részt vett Bornemisza Tamás végrendeletének végrehajtásában, mégpedig a belévetett bizalomnak teljes mértékben megfelelő módon. Az erről szóló iratban nyitrai főesperesnek és esztergomi kanonoknak titulálják.³⁰ Karrierje ezután töretlenül ívelt felfelé. 1582-ben az uralkodó kinevezte knini (tinnini) címzetes püspöknek, megerősítésére 1589. február 20-án került sor, a pápa 1594 októberében ruházta fel a megfelelő felhatalmazásokkal. Ezt a püspökséget haláláig megtartotta.³¹ 1588. január 17-től szentistváni prépost, 1591. december 9-én Kutassy János – saját utódlására – az esztergomi érseki adminisztrátori

²⁵ 1571. február 24., Pozsony. Verancsics Antal összes munkái. Közli: Szalay László és Wenzel Gusztáv. I–XII. kötet. Pest – Bp. 1857–1875. (Monumenta Hungariae Historica. II. Scriptores. XXI.). X. kötet. 136–137.

²⁶ Gergelyre 1584-ben 500–999 denár közötti adót róttak ki. *Kazimír*, 1980. 227. – György háza 1584-ben a Sütő utca (platea Arthocoporum, Pekárská ulica) nyugati oldalán állott. *Bott'ánková*, 1980. 111. – Tamásnak 1579-ben Bakay Tamás, 1584-ben Prym Tamás néven ugyanott volt háza. *Bott'ánková*, 1980. 111. – 1584-ben 1500–1999 denár közötti adót fizetett. (*Kazimír*, 1980. 228.)

²⁷ *Vásárhelyi Judit*: A győri Székesegyházi Könyvtár possessorai. In: Magyar Könyvszemle, 1980. 4. sz. 347.

²⁸ *Dr. Iványi Béla*: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. (Hatodik közlemény) In: Magyar Könyvszemle, 1932/34. I–IV. füzet. 81. Adattár. 216. [tétel]

²⁹ Bornemisza olvasmányairól *Bessenyei*, 1994. 91–95.

³⁰ Štátny Archív Bratislava. Pobočka Trnava, Archív mesta Trnavy II/5 (1569–1586). Fol. 195/v–196/r. Nagyszombat, 1580. június 11.

³¹ *Galla Ferenc*: Pápai kinevezések, megbízások és felhatalmazások Erdély, a Magyar Királyság és a Hódoltság területére (1550–1711) Bp–Róma, 2010. 199. (Bibliotheca Historiae Ecclesasticae Universitatis Catholicae De Petro Pázmány Nuncupatae, Series I) (Collectanea Vaticana Hungariae. Classis II. Tom. 3) N. 71. Tiniensi pro episcopo. Facultas absolvendi et promovendi suos diocesanos. Secr. Brev. Vol. 220. fol. 163. A horvátországi Knin (Tinnin) 1522 körül került török kézre.

(*administrator in spiritualibus*) állásra javasolta kinevezését.³² 1592. április 8-án az uralkodó áthelyezte a pécsi püspökségre és ki is nevezte esztergomi érseki adminisztrátornak,³³ ezt VIII. Kelemen pápa 1593. július 19-én megerősítette. Természetesen a török által elfoglalt Pécsre nem tehetette be a lábát. 1596. június 17-én Rudolf király az egri püspökségre helyezte át, kedvező feltételekkel. A Magyar Kamarától 4000 forint évdíjra kapott ígéretet, emellett felhasználhatta az egri püspököt megillető dézsmákat, sőt adományozhatott kanonoki stallumokat is.³⁴ Ám hamarosan bekövetkező betegsége és halála megakadályozta abban, hogy mindezekkel élhessen.

Részt vett az államkormányzati munkában is. Az 1582. évi országgyűlés 4. törvénycikke³⁵ mint nyitrai főesperest a nagyszombati nyolcados törvényszékhez delegálta, 1588-ban pedig a királyi helytartó mellett működő hivatal megvizsgálására küldték ki. Egeri püspökként császári és királyi tanácsosként is szerepelt. Székvárosát azonban nem láthatta, mert Eger október 12-én török kézre került,³⁶ a káptalan Kassára menekült, ezt a tényt az 1597. február 2-án zárult pozsonyi országgyűlés 38. cikkelyében meg is erősítette. Cserődynek is követnie kellett volna káptalanát, ám erre nem került sor, ehelyett felmentését kérte az uralkodótól. Tekintettel súlyos betegségére, ezt 1597 januárjában meg is kapta, ezután valószínűleg nem hagyta el Nagyszombatot, ott hunyt el 1597. augusztus 4-én.

Háza a Szent Miklós templommal szemben, a Felső utcában, a város egyházi központjában, az esztergomi érsek háza mellett állt.³⁷ A városi plébániatemplom rangját emelte, hogy éppen ezekben az évtizedekben kezdtek ide temetkezni az esztergomi érsekek, elsőként Oláh Miklós, akinek fali síremléke 1568-ban készült el, majd azt Verancsics Antalé követte. Nagy megtiszteltetésnek tarthatjuk tehát, hogy Cserődy is mellettük, mondhatni az ő társaságukban nyert nyugalom³⁸ – egy polgárcsalád sarja a legmagasabb egyházi méltóságok között. Síremléke méreteit, megformáltságát tekintve is méltó a főpásztorokéhoz. Monumentális építménye nagyméretű epitáfium-táblát keretez: Cserődy a megfeszített Krisztus előtt térdel.³⁹ Érdekes, hogy annak feliratán mint egri püspök szerepel.

Pár nappal halála után 1597. augusztus 8-án házában összeírták javait. Az összeírás teljes szövege nem maradt fenn, csupán annak egy töredéke. Feltételezhetjük, hogy a kor szokása szerint Cserődy javai a kincstárra szállottak, onnan pedig valószínűleg az esztergomi érsek tulajdonába kerültek.

³² Österreichisches Staatsarchiv. Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofffinanz. Ungarn, Gedenkbücher, Rote Nummer 58. fol. 1116–1129.

³³ Österreichisches Staatsarchiv. Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofffinanz. Ungarn, Gedenkbücher, Rote Nummer 58. fol. 1116–1129.

³⁴ Österreichisches Staatsarchiv. Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofffinanz. Ungarn, Gedenkbücher, Rote Nummer 63. 1596. Konv. Jänner–April. fol. 50r.

³⁵ *Szederkényi Nándor*: Heves vármegye története. III. kötet. Egervára elestétől visszavételéig. Eger, 1891. 483. 3.

³⁶ *Sugár István*: Az egri püspökök története. Bp., 1984. 284–286.

³⁷ Felsőpiac utca, Staromestská ulica, 1579, 1584, az érsek második háza mellett. *Bott'ánková*, 1980. 129.

³⁸ *Granasztói György*: A barokk győzelme Nagyszombatban. Bp., 2004. 56.

³⁹ *Mikó Árpád*: Művészetek. Művészettörténet. In: Kereszt és félhold. A török kor Magyarországon (1526–1699). Encyclopaedia Humana Hungarica 05. CD ROM. Bp., 1999.

Cserődy (II.) János életvezetését, családi hátterét, rokoni, baráti kapcsolatait áttekintve közelebb juthatunk egy tipikusnak tűnő, a török elől menekülő polgár-család sarjának személyiségéhez.⁴⁰ Az őt körülvevő kapcsolati háló jól példázza a helyi társadalom viszonyát a török elől menekültekéhez. A menekültek helyzete magában hordozta a változtatás lehetőségét, a konjunktúra sokaknak adott új lendületet a korábbi, ideiglenesen elvesztett státusz visszaszerzésére, nemcsak új rokoni viszonylatok, például házasságkötés által, hanem a gazdasági tevékenységbe való minél gyorsabb bekapcsolódás útján is. Mindezt a Cserődy család sorsának alakulása is példázza, mert ők jól tudták, hogy ez a tevékenység biztosítja a leggyorsabb utat az újbóli felemelkedéshez. Sőt, mint a kereskedők leginkább előrelátó és legkiterjedtebb összeköttetésekkel rendelkező csoportjának tagjai, a gazdagodás mellett, családjuknak magasabb presztízst is akartak szerezni. Kétségtelenül erre vall a Cserődy család több tagjának taníttatása mellett (II.) Jánosnak a papi hivatás felé fordulása is. Munkálkodásuknak köszönhetően nemcsak az ország gazdasági élete menekült meg az összeomlástól, hanem szellemi élete is lépést tudott tartani az európai mozgalmakkal.

⁴⁰ A család történetét a Nagyszombati évektől összefoglalja: *Pongrácz, Denis-Ragač, Radoslav – Strešňák Gábor – Tandlich, Tomáš – Federmayer, Frederik*: Pozsony vármegye nemes családjai. 2008. Méry Ratio, 472., 85–86. Cserődy (II.) János egyházi tisztségeiről a Magyar Katolikus Lexikon szócikke tájékoztat, ezek adataira a későbbiekben nem hivatkozom.